

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

KARL MARX
FRIEDRICH ENGELS

ALMAN
İDEOLOJİSİ
[FEUERBACH]

ALMAN İDEOLOJİSİ
[FEUERBACH]

K. MARX – F. ENGELS

YEDİNCİ BASKI
ANKARA 2010

ALMAN İDEOLOJİSİ
[FEUERBACH]

KARL MARX - FRIEDRICH ENGELS

ÇEVİREN
SEVİM BELLİ

Karl Marx - Friedrich Engels'in
Die deutsche Ideologie (1845-46 [1932])
adlı yapıtının *Feuerbach* başlıklı birinci kısmını
Sevim Belli
Fransızcasından
(*L'Idéologie allemande*, Editions sociales, Paris 1975)
[K. Marx'ın "Feuerbach Üzerine Tezler"ini,
Ahmet Kardam Almancasından
("Thesen Über Feuerbach" (1845 [1932]),
Werke, III, Dietz Verlag, Berlin 1969)]
dilimize çevirdi ve kitap Almancasıyla
(*Die deutsche Ideologie*, Dietz Verlag, Berlin 1969)
ve İngilizcesiyle
(*The German Ideology*, Progress Publishers, Moscow 1968)
karşılaştırıldıktan sonra
Alman İdeolojisi - Feuerbach
adı ile
Sol Yayınları
tarafından
Eylül 2010
(Birinci Baskı: Eylül 1976; İkinci Baskı: Kasım 1987;
Üçüncü Baskı: Temmuz 1992; Dördüncü Baskı: Ağustos 1999;
Beşinci Baskı: Nisan 2004; Altıncı Baskı: Haziran 2008)
tarihinde
Ankara'da *Kuban Matbaacılık*'ta bastırıldı.

ISBN 978-975-7399-03-2

İ Ç İ N D E K İ L E R

- 7 Sunuş, *Jacques Milhau*
21 [Feuerbach Üzerine Tezler] — 1. Feuerbach'a İlişkin, *Karl Marx*
25 [Feuerbach Üzerine Tezler] — 1. Feuerbach'a İlişkin, *Karl Marx*

ALMAN İDEOLOJİSİ

29

31 Ö n s ö z

BİRİNCİ KISIM

F E U E R B A C H

MATERYALİST VE İDEALİST ANLAYIŞLARIN KARŞITLIĞI

34

34 [I]

- 36 [1. Genel Olarak İdeoloji ve Özel Olarak Alman İdeolojisi]
38 [2. Materyalist Tarih Anlayışının Öncülleri]
40 [3. Üretim ve Bireylerin İlişkileri. İşbölümü ve Mülkiyet Bi-
çimleri: Aşiretsel, Antik, Feodal]
44 [4. Materyalist Tarih Anlayışının Özü. Toplumsal Varlık ve
Toplumsal Bilinç]

47 [II]

- 47 [1. İnsanların Gerçek Kurtuluşunun Koşulları]
49 [2. Feuerbach'ın Sezgisel ve Tutarsız Materyalizminin
Eleştirisi]
52 [3. Başlangıçtaki Tarihsel İlişkiler Ya da Toplumsal Faaliye-
tin Esas Yönleri: Geçim Araçlarının Üretimi, Yani Gerek-
sinmelerin Üretimi, İnsanların Üremesi (Aile), Toplumsal
İletişim, Bilinç]
57 [4. Toplumsal İşbölümü ve Sonuçları: Özel Mülkiyet, Devlet,
Toplumsal Faaliyetin "Yabancılaşma"sı]
61 [5. Komünizmin Maddi Bir Önkoşulu Olarak Üretici Güçle-
rin Gelişmesi]
63 [6. Materyalist Tarih Anlayışının Sonuçları: Tarihsel Sürecin
Sürekliliği, Tarihin Dünya Tarihine Dönüşmesi, Bir Ko-
münist Devrim Zorunluluğu]
67 [7. Materyalist Tarih Anlayışının Özeti]
69 [8. Genel Olarak İdealist Tarih Anlayışının ve Özel Olarak
da Hegel Sonrası Alman Felsefesinin Tutarsızlığı]

73	[9.	Feuerbach'ın İdealist Tarih Anlayışının Tamamlayıcı Eleştirisi]
75	[III]	
75	[1.	Egemen Sınıf ve Egemen Bilinç. Hegel'in Tarihte Tin'in Egemenliği Anlayışının Oluşumu]
80	[IV]	
80	[1.	Üretim Aletleri ve Mülkiyet Biçimleri]
81	[2.	Maddi Emek ile Zihinsel Emek Arasında İşbölümü, Kent ile Kırın Ayrılması. Loncalar]
85	[3.	İşbölümünün Genişlemesi. Sanayi ile Ticaretin Ayrılması. Çeşitli Kentler Arasında İşbölümü. Manüfaktür]
92	[4.	En Karmaşık İşbölümü, Büyük Sanayi]
95	[5.	Toplumsal Bir Devrimin Temeli Olarak Üretici Güçler ile Karşılıklı İlişki Tarzı Arasındaki Çelişki]
96	[6.	Bireylerin Rekabeti ve Sınıfların Oluşması. Bireyler ile Geçim Koşulları Arasındaki Çelişkinin Gelişmesi. Burjuva Toplum Koşulları İçinde Bireylerin Aldatıcı Ortak Topluluğu ve Komünizmde Bireylerin Gerçek Birliği. Toplumun Yaşam Koşullarının Birleşmiş Bireylerin Gücüne Bağlı Kılınması]
104	[7.	Üretici Güçler ile İlişki Tarzı Arasındaki Çelişki Olarak, Bireyler ile O Bireylerin İçinde Bulundukları Varoluş Koşulları Arasındaki Çelişki. Üretici Güçlerin Gelişimi ve İlişki Tarzlarının Değişmesi]
107	[8.	Tarihte Zorun (Fethin) Rolü]
110	[9.	Büyük Sanayi ve Serbest Rekabet Koşullarında Üretici Güçlerle İlişki Tarzı Arasında Gittikçe Büyüyen Çelişki. Emek ve Sermaye Karşıtlığı]
112	[10.	Özel Mülkiyetin Ortadan Kaldırılmasının Zorunluluğu, Koşulu ve Sonuçları]
114	[11.	Devletin ve Hukukun Mülkiyet ile İlişkileri]
118	[12.	Toplumsal Bilinç Biçimleri]
120	<i>Açıklayıcı Notlar</i>	
126	<i>Dizin</i>	

FEUERBACH Üzerine Tezler, Marx tarafından, Brüksel'de 1845 Martında formüle edilmişti. *Alman İdeolojisi* ise, Marx'ın, daha sonra 1846 yazının ortalarına kadar Engels'le birlikte yaptıkları ortaklaşa çalışmanın ürünüdür. Bu her iki yapıt da, marksizmin temel kavramlarının hazırlanmasında kesin bir dönüm noktasını belirlerler.

Daha 1842'de girişilen bir eleştirici gidişin varış noktası olarak her iki yapıt da, tarihsel materyalizmin, ana hatlarıyla çizilmiş ilk açıklaması niteliğindedirler. Yazarlarının daha sonraki ekonomik çalışmaları ve devrimci deneyimleri sonucu getirilen teorik derinleştirmeler ne olursa olsun, bu metinler, daha bu durumlarıyla marksizme önemli bir eğitbilimsel (*pédagogique*) başlangıç oluştururlar.

KARL Marx, 5 Mayıs 1818'de, Trier'de; Friedrich Engels ise 28 Kasım 1820'de Barmen'de doğdu. Her ikisi de, kısa za-

man sonra, başka yollardan siyasal hayata geldiler. Genç devrimci-demokratlar olarak, Prusya sansürüne ve özel mülk sahiplerinin Ren ve Mozel bölgesi köylülerinin zararına neden olan yolsuzluklara karşı yürüttükleri kavgaların ertesinde, Marx, *İdea'nın cisimleşmesi* ve insan doğasını ve onun özgürlüğünü genel olarak gerçekleştirmekle yükümlü *Us* olarak devlet anlayışını içinden çürütmeye koyuldu. 1843'te yazılan *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*, gerçekten de, devlet bürokrasisinde bu toplumun özellikle de özel mülkiyet rejiminin yarattığı çelişkilerin bağımlı ve ussal-olmayan ifadesini ortaya çıkarıyordu.

Bu çağ, Fransa'da, devrimci işçi hareketinin başlangıcını gösteren 1832 ve 1834 ayaklanmalarından on yıl sonra ve Silezya dokumacılarının başkaldırmasından az önce meydana gelen 1842 İngiliz çartistleri grevinin, usçul amaçlar güden tarih felsefesinin ya da ütopyacı sosyalistlerin asılsız kuruntularının ayakta tuttuğu kurgul yanılısamlar örtüsünü kaldırmaya katkıda bulunduğu çağdı.

Ama, Marx, hemen o sıralarda, devletin toplumsal yapıya bağlanabileceğini ve, demokratik biçimde, insan cinsinin gerçek ve ussal bir ortaklık halinde örgütleniricisi olabileceğini düşünmekten vazgeçer. '1844'ün başlarında yayınlanan *Yahudi Sorunu*'nda bireylerin evrensel kurtuluşunun, ancak, özel mülkiyeti alaşağı eden toplumsal bir devrimle ıslah edilmiş devletin siyasal çerçevesi içinde olabileceğini ileri sürer.

Neredeyse hemen, devrimci hümanizm adına, komünizmin savunmasına geçer ve *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*. Girişte (1844), insanın kurtuluşunu devrimci proletaryanın kurtarıcı eylemine bağlar.

Böylece proleterlerin sömürülmesinin açıklamasını araştırmak durumuna gelince, bu açıklamayı özel mülkiyete bağlı yabancılaşmış emekte bulabileceğine inanır. Marx'ın 1844 *Elyazmaları*, Feuerbach'ın ancak dinsel belirtisini sezebildiği bu yabancılaşmaya, temel bir ekonomik biçim veriyor. Bu elyazmaları, doğacı bir bireyciliğe ve foyerbahçı tipte or-

taklık ahlakına karşı, bir sınıf hümanizmasının ve bireylerin yabancılaştırmadan kurtulması ve insan cinsinin kendine dönüşü için yürütülen bir komünist devrimin perspektiflerini koyuyor.

Aynı yıl, Engels, savaşımını haklı bulduğu ve aynı zamanda gelecekteki başarılarını önceden haber verdiği proleterlere adadığı *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu* yapıtını temize çekmektedir.

Ensonu, *Kutsal Aile* (1845), marksizmin kurucularının sarsılmaz işbirliklerinin ilk meyvesi, yeni-hegelcilerin tarihsel idealizmlerini eleştirir, ve yalnız yığınların kendi somut çıkarları uğruna savaşımının tarihi ilerletebileceğini ve emeğin sömürsünü ortadan kaldırabileceğini gösterir.

Marx ve Engels, artık militan komünistler olmuşlardır. Bundan sonra, insanların gerçek sorunlarını materyalist görüş açısından düşünmeye çalışırlar. Ama henüz marksist değillerdir. Onların anlayışlarındaki ilerleme, teorik olarak, kantçı "İnsan nedir?" sorusundan doğan sorunsala bağlı kalır. Pratik olarak bu soru, o zaman, insan varlıklarının burjuva toplumu içinde soyut bireyler halinde göze görünür zerreciğini yansıtıyordu.

Şu halde, Marx ve Engels, daha 1845'ten itibaren Feuerbach'dan miras kalan hümanizme toplumsal-siyasal boyutlarını vermeyi ve onun ahlaki idealizminin yerine devrimci görevleri koymayı başarmışlarsa da, kurgul (spekülatif) insanbilimin tutsağı olmaktan da kurtulmamışlardı.

Onların öncülleri, her zaman, insanın cinsil (*générique*) bir özü ve onun özel mülkiyet rejimi altında yabancılaştırmış olan varlığı idi. Yalnız doğayı ve ürünlerini değil, ama toplumu ve onun tarihsel belirleyicilerini materyalistler olarak kavrayabilmek için zorunlu kavramlara henüz sahip olmadıklarından, doğal olarak, ne insanın yaşayış koşullarıyla olan ilişkisini tersine çevirecek ve ne de insanın yabancılaştırmasını nesnel tarihsel sürece ve emekçilerin bireyselleşmelerini burjuva toplumun devrimci değişimleri önkoşuluna bağlayacak durumda değillerdi.

ALMAN İdeolojisi'nin, *Feuerbach Üzerine Tezler* ile hazırlanmış olan Birinci Kısım, gerçekten de, o zamana kadar toplumsal oluşun açıklanmasının ilkesi olarak yararlanılan felsefî hümanizmin soyut insanı yerine, toplumsal ilişkileri ve onların maddi temelini koyar. Bu durum, *Alman İdeolojisi*'nin birinci kısmını, esas olarak polemik niteliğinde olan ve Alman ideologlarının eleştirisini sürdüren ve Bruno Bauer, Max Stirner ve gerçek sosyalistleri ilkin yeni zuhur edenler diye damgalayan öteki kısımlarından ayrı olarak yayınlamayı haklı kılmaya yeter.

Kuşkusuz İngiliz iktisatçılarının ve Fransız sosyalistlerinin incelenmesinden, ama aynı zamanda Marx ve Engels'in, Paris, Manchester, Londra devrimcileriyle kurdukları temaslardan esinlenen *Tezler*, sezgisel materyalizmi, doğal insanbilimi ve foyerbahçı hümanizmin pedagojik yanılsamalarını reddeder. Onun din eleştirisinin dargörüşlülüğünü ortaya koyarak, özellikle pratiği toplumsal yaşamın ve bilginin kaynağına oturtur ve komünizmin törel ülküsünü, koşulların devrimci dönüşümünün gerçek hareketine çevirir.

Ensonu, insan özünün yeni bir anlayışı ortaya çıkar. Bu, artık, yalnızca ideologun zihninde bir varlık olan Robinson'vari, doğal ve yalıtık bir bireyin varlığı ile özdeşleşmiş değildir. "Kendi gerçekliği içinde, o, toplumsal ilişkilerin tümüdür." Böylece, toplumsal gelişmenin, bu gelişme yasalarından habersiz bir bireyin, bu yasalar hakkında edinebileceği tasarımdan farklı olan, nesnel koşullarının incelenmesi, Marx ve Engels'in Avrupa devrimci hareketini örgütlendirmek gibi ağır bir görevden artakalan tüm güçlerini ve değerli zamanlarını adayacakları bilimsel çalışmanın programı haline gelir.

Her ne kadar tamamlanmamış ve hiçbir zaman yazarlarının sağlığında günışığına çıkmamış, basılması amacıyla yeniden gözden geçirilmemiş olsalar da, *Alman İdeolojisi*'nin birinci kısmının elyazmaları, *Tezler*'den daha geniş bir biçimde geliştirilmiş, olumlu bir karşı-düşüncedir. Eğer Hegel'in dediği gibi, ancak yerine başka bir şey konarak o şeyin

çürütülebildiği doğru ise, bizzat "I. Feuerbach. Materyalist ve İdealist Anlayışın Karşıtlığı (Giriş)", yeteri kadar açık olan bir eleştiriyi yinelemiyor, ama ondan teorik sonuçlar çıkarıyor.

Tarihsel materyalizmin doğum belgesi olan bu başlangıç açıklaması, insanlık tarihinin temeline, "kendi geçim araçlarını" ve bunlarla da "kendi maddi yaşamlarını" sürdürmek için üretimde bulunan canlı varlıkları oturtur. Bu bireyler, yalnızca, çalışmalarıyla değiştirdikleri doğa ile ilişkilere girmekle kalmazlar, ama işbölümünde ve değişimde, kendilerinin bilmedikleri, toplumsal ilişkiler kurarlar. Onların üretken çalışması, üretici güçleri geliştirir ve buna uygun düşen mülkiyet biçimini belirler. Bu çalışma, yeni gereksinimler doğurur ve işin durmadan değişen örgütlenmesi insan cinsinin yeniden üretiminin ve ailenin düzenlenişinin toplumsal koşullarını da belirler.

Böylece, tarihin akışı, büyük adamların eylemleri ile keyfi kazanımlarla ya da, az ya da çok verimli ideolojilerle açıklanmaz. Bu, toplumsal ilişkilerdeki dönüşümlerin, sınıf egemenliğinin farklı biçimlerinin ve bunun gibi hangi sınıftan olurlarsa olsunlar, bütün bireylerin maddi ve manevi yaşayış tarzlarının nedeni olan üretimin gelişmesine bağlıdır.

Marx ve Engels, ilk kez, kuşkusuz iki yıl sonraki *Komünist Partisi Manifestosu*'ndakinden daha az belirgin, ama o zaman için daha geniş, önemli bir tarih tablosu çiziverirler. Onların, üretici güçler ile toplumsal ilişkilerin diyalektik gelişmesi üzerindeki incelemeleri, birbiri ardından gelen düzenlerin zincirleme sıralanışını şematize eder: kabile (aşiret, *tribale*) mülkiyeti, antik sistem, feodal sistem ve burjuva toplumu.

Bu gelişmeyi, üzerinde ulusların biçimlendiği ve görünüşteki bağımsızlıklarına karşı toplumda sınıf egemenliğini ifade eden ve güvence altına alan devletlerin oluşturduğu temelde yaparlar. Onlar, ayrıca, bu gelişmeyi, dilin aracılığıyla insanlar arasında bilinçli ilişkilerin doğduğu ve zenginleştiği yer olarak, egemen sınıfın fikirlerini taşıyanların ağır

bastığı ideolojilerin hazırlanma yeri olarak görürler.

Aralarında biyolojik temelden başka hiçbir somut temel bulunmadığından, hayvanlar, kendi aralarında, insanlara özgü gerçek ilişkilerin hiçbirini kurmuyor ve geliştirmiyorlarsa, bu, insan ilişkilerinin öznel ve manevi olmaktan önce nesnel ve maddi olmadıkları, yani ekonomik ve toplumsal olmadıkları anlamına gelmez. "Yaşamı belirleyen bilinç değil, tersine, bilinci belirleyen yaşamdır."

Öylese, bir bilincin özerkliği, bir özel fikirler tarihi ya da bir yüce devlet hayatı inancı, tamamen yanılısamadır. Tarihin devindiricisi, ancak, toplumun ve onu oluşturan bireylerin maddi yaşamının üretimi ve yeniden üretimi koşullarının tümü olabilir. İşbölümü, zihinsel etkinliği, iş aletlerinin ve tüketim mallarının maddi üretiminden ayırdığı içindir ki, ideologlar, fikirlerin gerçek kökeni konusunda yanılabilirler, idealizme kapılabilirler ve dünyayı başaşağı koyabilirler.

Onun için Alman ideolojisi, burada, hem toplumsal bir aldatmaca olarak, hem de burjuva toplumunun zorunlu bir ürünü olarak ele alınmış ve eleştirilmiştir. Şu halde tarihsel materyalizm, toplumsal gelişmenin maddi temelini fikirlerin hareketine bağımlı kılarak, bu gelişmenin ilkelerini mutlak Tin'in ya da Öz Bilinç'in gizleri içinde arayan her türlü kurgudan olduğu gibi, tarih felsefesinden de ayrılır.

Ama tarihsel materyalizm, İnsan felsefesine de, bu son felsefe serüvenine de karşıdır. Bireyin yabancılaşması, ne ilk insanın doğasının bozulmasıdır, ne de cinsil bir varlığın, insanlıktan çıkaran (*déshumanisante*) bir tarihin ardarda gelen değişiklikleri boyunca, maddi ve manevi, kendini yitirmesidir. Tam tersine, insan varlıklarının bireyselleşmesi, ve kişiselleşmesi, tarihsel hareketin, ele alınan döneme göre ve her sınıf için özgül olarak sınırlandırılmış ürünleridirler. Dolayısıyla, bunlar toplumsal ilişkilerin tümüne, insanın nesnel özüne bağlıdır; bireylerin tekyanlı ve sınırlı gelişmelerinin sorumluluğu insanın bu nesnel özüne aittir.

Burjuva toplumda, tamamıyla toplumsal mülk edinme-

den dışlanan proleterler tam bir yabancılaşmaya uğrarlar. Ama "yoksulluk" (*paupérisme*) skandalı, devrimin devindiricisi değildir. Savaşmak üzere örgütlenme yeteneğinde devrimci bir sınıfın varlığı, Marx ve Engels'in bir bilim düzeyine yükseltmeye çalıştıkları devrimci fikirlerin varlığı, kapitalist topluma sımsıkı bağlıdırlar. Devrimci sınıfın ve devrimci fikirlerin varlıkları, burjuva ilişkilerin evrenselleşmesini, sınai ve kolektif üretimde çok yüksek bir işbölümü düzeyini ve aynı zamanda sömürülen işçi sınıfının ileri ülkelerin üretiminde üstün bir rol oynamasını önceden varsayarlar. Yalnız bu nesnel koşullardır ki, proletaryaya kendi kendini kurtarışının gerçek perspektiflerini açarlar ve hümanizmi ahlaki (*éthique*) güçsüzlükten siyasal etkinliğe geçirirler, çünkü bu nesnel koşullar, devrimci güçlerin uyumlu ve bilinçli savaşımını olanaklı kılarlar.

Bireyler olarak proleterlerin bunun bilincinde olmaması, bütünüyle proleter sınıfın tarihsel görevlerini hiçbir surette tartışma konusu yapamaz. Gelişmiş burjuva toplumu yeni tipte bir devrimin temelini oluşturur, bu devrim bir özel mülkiyet düzeninin yerine başka bir özel mülkiyet düzeni koymayacaktır, bütün üreticilerin özgür ortaklaşmalarını örgütlendirmek üzere sınıf egemenliğini ortadan kaldıracaktır. Demek oluyor ki, devrimci bir bilinçlenmenin ve sonucu her bireye, ilkönce de proletere, komünist toplumda "kendi kişiliğini gerçekleştirme" olanağını sağlayacak olan bir savaşıma etkin olarak katılmanın zamanı gelmiştir. Bunun içindir ki, proletaryanın talepleri boş laf değildir. Bu talepler yüksek ve gerçekçi, evrensel bir zorunluluğu ifade ederler, geçmişin sömürülen sınıflarının savaşımı, ilerici ideolojilerine karşın bu zorunluluğu ileri sürememişti.

Demek ki, yeni —devrimci— bir bilimin, bu yüzden de Marx ve Engels'in örgütlenmiş işçilerin ve daha şimdiden onların görüşlerini benimsemiş olan aydınların hizmetine hemen sunmak istedikleri bir bilimin öncülleri, sağlam bir şekilde saptanmıştır: bireylerin burjuva toplumunda yabancılaşması üzerine betimleyici nitelikte bilgilerin yerine

şimdi artık tarihsel materyalizmin kategorileri, tarihi, bilim düzeyine yükselten bir araştırma alanının sınırlarını çiziyor. Marksizmin gebelik dönemi, sona ermiş bulunuyor.

BÖYLE bir değişme, marksizmi genç Marx'ın geçici görüşleriyle özdeşleştirmeye özenenleri sıkıntıya sokar. Onun için, genellikle, tezlerini, *Alman İdeolojisi*'ni sessizce geçerek, ahlakçı (*moraliste*) Marx üzerine ya da gelecekteki, proletaryanın bir mutluluk çağı inancının yalvacı Marx üzerine kaleme alırlar, çünkü *Alman İdeolojisi* devrimci proleterlerin zorunlu ve meşru savaşımının nesnel ve somut koşullarının tahliline azimle ve geri dönülmez bir biçimde girişen bir yapıttır.

Bu yapıt, tarihsel materyalizm ile ahlaki (*moral*), dinsel ya da felsefi ülküler arasına kabul edilemeyecek benzerlikler yerleştirmek için yapılan bütün girişimleri kıyasıya mahkum eder. Emegın sömürüsünün ve emegın kurtuluşunun, suç ve onun bedeli ile günah ve onun kefareti ile ortak hiçbir yanı yoktur. Tarih, ne evrensel bir ahlakın (*éthique*) somutlaşmasıdır, ne de felsefi insanbilimde (*antropoloji*) önceden tasarlanmış bir insan doğasının gittikçe insan cismine bürünmesidir.

Demek ki, bu metne söylemediğı şeyleri söyletmeye kalkmak boşunadır. Marx tanıtmadan önce uzun süre bilinç dışı kalan toplumsal ilişkiler, keşfedilmelerinden önce var olduğu gibi sonra da nesnel olarak vardılar. Bu ilişkiler, bilinçli olarak kurulmuş karşılıklı-özel ilintiler ve bireylerin herhangi bir özlem uyarınca değiştirmeyi kuracağı ilintiler değildir. Marx, onları,

"... bir üretici güçler toplamı, tarihsel olarak yaratılmış ve her kuşağı kendinden önce gelen kuşak tarafından aktarılmış, bireylerin doğa ile ve kendi aralarındaki bir ilişki; bir yandan yeni kuşak tarafından gerçekten değiştirilen, ama, öte yandan da, yeni kuşağı kendi yaşam koşullarını emreden ve ona belirli bir gelişme, özgöl bir nitelik veren bir üretici güçler, sermayeler ve koşullar kitlesi."

olarak kavramıştır.

İşte "kişisel" bir yoruma, "insanda temel olan" üzerine revizyonist spekülasyonlara yer bırakmayan bir açıklama!

Ama toplumsal ilişkilerin nesnelliğinden, hemen aceleci davranarak, marksizmin anti-hümanist olduğu sonucuna varmayalım. Felsefi hümanizm bilgisi, iktisatçıya, tarihçiye, toplumbilimciye ve militana, marksizmin kavramlarından sağladığı teorik yardımlardan hiçbirini veremezse de, kendiliğinden anlaşılır ki, materyalist tarih anlayışının pratikteki sonucu, devrimci savaşımında cisimleşmiş bir hümanizmdir. Üretim araçları üzerindeki özel mülkiyeti kaldırmaya yönelen, toplumsal emeğin uyumlu bir biçimde örgütlenmesini, bireylerin özgürce açılıp gelişmesini amaçlayan bir hümanizmden daha gerçek bir hümanizm yoktur. "Pratik materyalizm"de somutlaşmış hümanizmden başka hangi hümanizmin daha iyi bir temelde, daha tam bir nesnelleşmede gözü olabilirdi? Bilim, hümanizmi kurgudan (*spéculation*) kurtarır, ve onu yoketmeksizin değiştirir; bilinçli devrimci pratik, onu, bütün emekçilerin toplumsal, siyasal ve manevi istemlerinin ideolojik ifadesi yapar.

Eğer hümanizm, açıklama ilkesi değil de ifade ise, Marx ve Engels'in, felsefi ön-varsayımlar olmaksızın tarihsel bir hümanizm içinde idealizmi ve materyalizmi aynı zamanda aşmış olacakları, hatta bütün felsefeyi ortadan kaldırmış olacakları fikrini reddetmek için, ekleyeceğiz ki, bu kadarı yeter. Marx'ın idealizm okullarına olduğu kadar duyumcu (*sansualiste*) ya da mekanikçi materyalizme de karşı çıkması, onun felsefi bir kayıtsızlığa düştüğü anlamına gelmez. O daha çok materyalizmi toplumsal oluşun bilimsel — nesnel ve diyalektik— tahliline kadar genişleterek ona tamamlanmış biçimini vermiştir.

Marx, kapitalist düzen konusunda çok ilerilere kadar götürdüğü görgül (*empirique*) bir incelemeye sıkı sıkıya sarıldığı için olgucu (*positiviste*) olmakla da suçlanamaz. Onun suç saydığı şey bir yandan tarihsel sürecin nesnel belirlemelerini düşünme yeteneğinde olmayan görgücülük, bir

yandan da tarih felsefesinin kurgularıdır.

"Gerçeğin kendisi ortaya konduğunda, özerk felsefe varlık ortamını yitirir. Onun yerini, olsa olsa insanların gösterdikleri tarihsel gelişmenin gözlemlenmesinden çıkartılabilecek en genel sonuçların bir sentezi alabilir. Bu soyutlamalar, gerçek tarihten kopartılarak kendi başlarına ele alındıklarında hiçbir değer taşımazlar. Olsa olsa tarihsel malzemenin daha kolay sınıflandırılmasını, ayrı ayrı tabakalarının sıralanışını göstermeye yarar. Ama hiçbir biçimde, felsefenin yaptığı gibi, tarihsel çağları güzelce düzenlemeyi sağlayabilecek bir reçete, bir şema veremezler. Tersine, güçlük, ancak bu materyal, ister tamamlanmış bir çağ sözkonusu olsun, ister içinde bulunulan zaman olsun, incelemeye, sınıflandırmaya ve onu gerçek bir biçimde ortaya koymaya konulduğu zaman başlar."

Demek ki, soyut felsefenin ve tarih üzerine önsel yargıların işi bitmiştir, ama, somut incelemeler gerektiren gerçek tarihin yapılarının ve "toplumsal ilişkilerin" değişik tiplerinin felsefi anlamda kavramlaştırılmasına olanca hızını vermek üzere bitmiştir. Tarihsel materyalizm, tüm toplumsal biçimlenmelere özgü özelliklerin, bunlar arasındaki bağlantıların kavranmasını sağlayan, ve bunların herbirinin tahliline zorunlu uygulanışının her seferinde özgülleştirilmesi ve zenginleştirilmesi gereken nesnel olarak düşünülmüş bir felsefi kategoriler temelidir. Tarihsel materyalizm, felsefenin bütünleyici bir parçası, toplumsal pratiğin ve bilimin genel anlayışı, bilimsel sosyalizmin teorik temelidir. Eğer bundan böyle sözkonusu olan, dünyayı yalnızca yorumlamak değil de değiştirmekse, bu dönüşümün teorisi, bu yüzden bilimsel bir statü kazanan ve verimli bir hedefe yönelen yeni bir felsefenin konusudur: doğayı ve tarihi kucaklayan materyalizm, nesnel diyalektiği olduğu gibi bilgi teorisi biçiminde özne diyalektiği de çözülmezcesine içeren marksist-leninist felsefenin konusudur.

Hümanizm ve felsefe üzerine bu düşünceler, bizi, başka bir yanılgıya karşı, Marx'ın ve Engels'in, ideolojinin tarihi yoktur yolundaki sözünden, ideolojinin soyut olarak zaman dışında olduğu ve üstelik onun, bütünüyle aldatıcı bir işlevi bulunduğu fikrinin çıkarılmasından doğan yanılgıya karşı uyanık davranmaya zorlar. Daha önce Marx, fikirlerin, yığınlar onlara sahip olduğu zaman maddi güçler haline geldiğini yazmıştı. O, burada, devrimci fikirlere, özellikle bilimsel olanlara önem veriyor, ve ideolojinin, çıkarlarını ifade ettiği sınıfa göre gerici olsun, ilerici olsun, göreci olarak pratik bir önemi olabileceğini kabul ediyor. İdeologlara karşı, ideolojinin kendine özgü bir tarihi olmadığını, ideolojideki ve buna uygun düşen bilinç biçimlerindeki değişikliklerin nesnel toplumsal dönüşümlerle belirlendiğini gösterir. Ama o hiçbir zaman fikirlerin rolünü küçümsemiyor, bunları boş hayaller durumuna indirgemiyor. Hiçbir yerde, o, fikirlerin yapılarının ve içeriklerinin değişmez olduğunu ve yeni bilimsel katkılara kapalı bulunduğunu ileri sürmüyor. Onun kendi evrimi, zaten, üretim ile her ikisi de her zaman şu ya da bu tarzda toplumsal gerçekliği yansıtan ideolojilerin aldatıcı biçimleri ve nesnel biçimleri arasında, mevcut olan çapraşık ilişkilerin en doğrudan kanıtıdır. Bu andan başlayarak yaptığı eleştiri, yalnızca polemik değil, aynı zamanda, teorik bir anlam da kazanıyor. Onun öğretim yöntemi eğilimi, tarihsel materyalizmi, ekonomist, formalist ve diğer benzeri küçültme çabalarının tümünü geçersiz kılıyor.

Bilim, Marx'ın daha sonraları söyleyeceği gibi, sarp yollardan geçer. Burada, onun koyduğu yorumlama sorunları dolayısıyla, tarihsel materyalizmin hem lafzını, hem ruhunu uzaktan ya da yakından reddeden bunca öğretiden kendisini ayırdeden her şeyi tam olarak değerlendirebilmek için sürekli ve derin bir incelemeyi gerektirdiği görülür.

ALMAN İdeolojisi, ne kadar yeni olursa olsun, gene de Marx ve Engels'in bile bile "farelerin kemirici eleştirisi"ne terkettikleri, ancak bir geçiş yapıtıdır. Birçok deyim, örneğin

sivil toplum (*société civile*) deyimini, devrini tamamlamış ve az sonra da bırakılmış bir terminolojiye aittir. Başka deyimler de değişik bölümlerde tam aynı anlama gelmemektedirler. Üstelik, kitabın polemik özelliği, öğretiyeye ilişkin durumlarındaki çelişkileri daha iyi görülebilir bir biçimde ortaya koyabilmek bakımından o, dilini benimsemek zorunda kaldığı karşı tarafın söz dağarcığından yararlanmaya zorlanmaktadır.

Ayrıca ve özellikle tarihsel materyalizmin yeni kavramları henüz biçimlenme halindedir; bunların herbirinin ayrı ayrı belginlikleri, karşılıklı ilişkilerin işlem bakımından uygunluğu, 1859'da, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı'nın* "Önsöz"ünde işlenmiş sunuşun düzeyinde değildir henüz.

Birkaç örnek bunu gösterir. Her şeyden önce, burada, üretim tarzı, iktisadi temel ve üstyapı gibi bellibaşlı terim ve kavramlar yoktur. Üretici güçleri oluşturan öğeler açık ve kesin biçimde belirlenmemiştir. Marx ve Engels, henüz doğal aletleri, uygarlığın yarattıklarından ayırmaktadırlar. İnsanı, onun çalışma alışkanlıklarını ve deneyimini, onun ustalığını, her zaman üretici güçler içinde toplamıyorlar. Böyle bir karsarsızlık, işgücü ve işgücünün üretim koşullarının tahlilini, yeni yeni ele almakta olduklarını gösterir. Onlar, kurgusal teoriyi atmış olmakla birlikte, insanın ampirik tasarımı ile ekonomik-toplumsal insan anlayışı arasındaki yolun ortasındadırlar.

Çalışma, kimi zaman insanların değişik biçimdeki eylemi (üretim, ticaret; siyasal, ideolojik, vb. pratikler), kimi zaman da ortadan kaldırılması gereken bir zorunluluk olarak başka türlü kavranmaktadır. Emegın biçimleri, üretken emek ve üretken olmayan emek olarak henüz ayırddedilmediğı gibi, çalışmanın sınıflı toplumlarda zor yoluyla sağlanması ile komünist toplumda kapsamlı bir gereksinmenin tatmini olarak kavranışı birbirinden ayırddedilmektedir. Değer yasası, artı-değer ve sermayenin üretimi ve yeniden-üretimi mekanizması bilime kazandırılmadıkça, işbölümü ve özel mülkiyet, temel nedenlerine bağlanma-

mıştır ve bağlanamazdı da..

Aynı biçimde, "üretim ilişkileri" gibi temel bir kavramın nesnel ve kesin belirlenmelerinin tahlili de yoktur. Annenkov'a yazdığı Aralık 1846 tarihli mektubunda Marx, — Fransızcaya *ticaret* olarak çevrilen Almanca *Verkehr** sözcüğünün belirsiz genelliğine uygun olarak— hâlâ "toplumsal ilişkiler"den sözedecek ve bu deyimle insanlar arası nesnel ve öznel, maddi ve manevi bütün ilişki biçimlerini: iş ilişkilerini, değişim, mülkiyet, vicdan ilişkilerini, bireyler, gruplar, uluslar ve devletler arasındaki ilişkileri kastedecektir. Marksist anlamıyla sınıf kavramı —üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çelişkinin iç özel belirlenmesi— henüz biçimlenmemiştir ve sınıf savaşımı tarihin devindiricisi olarak açıkça tanımlanmamıştır. Bundan, 1848'de *Manifesto*'nun yazılmasında nasıl büyük bir ileri adım atıldığını anlayabiliriz.

Bununla birlikte, bu kavramların olgunlaşmamış olmasına, geçici eksikliklerine ya da bir kısmının henüz konmamış olmasına karşın, daha şimdiden kazanılmış olan şeyler, daha ilerde verimli bir zenginleşmeye gebe dir. *Alman İdeolojisi* ile sonraki yapıtlar arasında hiçbir temel çelişki gösterilemez. Bu söylediklerimizden, kitabın birbirinden ayrı ve birbirini tamamlayan iki ayrı okumaya bizi zorladığı sonucunu çıkmıyor mu?

Terminolojisine sonradan geçerli olan anlamlar vermek çok tehlikeli olacağına göre, kitabı, ilkin daha önceki yapıtları hangi bakımlardan kesin olarak aştığını arayarak okumak zorunludur. Ama ters yönde de, bu taslağın sınırları, ancak, yazarın olgunluk ve yaşlılık çağıının yapıtları bilinerek yeniden okunduğu zaman en iyi biçimde ölçülebilir. İşçi hareketinin deneyiminden yola çıkılarak kırk yıllık bilimsel eylem ve teorik çalışma, marksist kavramların soy kökeni bakımından incelenmesini gerçekten olanaklı kılmaktadır.

* Almanca *Verkehr* sözcüğü, bu Türkçe çeviride "karşılıklı ilişki" sözcükleri ile karşılanmıştır. —Ed.

Demek ki *Alman İdeolojisi*'nin ekonomik kategorilerinin biçim değiştirmesini izleyebilmek için ekonomik yazılara, özellikle, *Kapital*'e gitmek, sorular sormak gerekir. Marksist devrim, devlet ya da proletarya diktatörlüğü teorisi hakkında bir yargıya varabilmek için *Fransa'da İç Savaş*ı ya da *Gotha Programının Eleştirisi*'ni okumak gerekir. Yaşlı Engels'in mektupları, ideoloji ile toplumların ekonomik temeli arasındaki ilişkilerin derinleştirilmesine yardım eder. Yenikantçı uyanışa karşı yazılmış olan *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*, diyalektik ve tarihsel materyalizm ile, daha 1845'te savaşılan burjuva felsefesi arasındaki teorik ayrılık hakkında daha kesin ve daha tam bir değerlendirme sağlar.

Onun için, *Alman İdeolojisi*'nin ilk bölümünün, marksist teori ile kısa bir karşılaşma fırsatı olmamasını, tersine, bunun nesnel ve eleştirel bir incelemenin başlangıç noktası olmasını dileyelim. Bu ilk bölüm, okuru, kaynaklarının tahlili üzerine zengin görüşler içeren kitabın tümünün okunmasına özendirir. Bu ilk bölümü, mantıksal olarak, Marx ve Engels'in başlıca yapıtlarının okunması izlemelidir.

Çünkü onların düşüncesi, marksizmin kurucularına, her zaman insanların anılarında kazılı olarak kalacak "dev boyutları" vermiş olan zorlu bir bilimsel çalışma ile siyasal bir pratiğin karşılıklı etkisi içinde durmadan ilerlemiştir.

JACQUES MILHAU